



**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 5

ЗАДОРОЖНА Л.В.,
доцент, кандидат
педагогічних наук

ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ ІДЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

Виховання громадянина завжди було одним з основних суспільно-політичних питань, яке вирішувалося спільнотою протягом багатьох століть на різних етапах існування інституту державної влади. Перед сучасним співтовариством ця проблема постала в умовах глобальної демократизації.

Демократія ХХІ століття – це, передусім, виховання громадян з високим рівнем правової культури та соціальної активності, які прагнуть утвердження законослухняності та поваги до чинного законодавства, пишаються власною країною. Саме тому, як зазначено в «Програмі «Громадянська освіта» для загальноосвітніх навчальних закладів в 9-11 класах», «успішне існування сучасної демократії неможливе без особи, яка сповідує засадчи демократичні цінності та має певний рівень соціальної

компетентності» [13, 21].

Ефективність громадянського виховання великою мірою залежить від соціальних відносин, які склалися в суспільстві. Як відомо, стратегічною метою соціального розвитку України є формування демократичного громадянського суспільства та побудова правової держави. Тому виховання громадянина є одним з головних завдань вітчизняної системи освіти.

З 2005 року, який був проголошений Радою Європи роком громадянської освіти, українська школа реалізує проект «Громадянська освіта - Україна», що здійснюється в контексті Плану дій «Україна - ЄЕС» і має сприяти формуванню системи демократичної громадянської освіти в Україні. Таким чином, останнім часом педагогічною наукою та вчителями – практиками проблема пошуку шляхів і засобів громадянського виховання молоді вирішується через державну програму громадянської освіти.

Громадянська освіта визначається як система виховання та навчання, спрямована на створення умов для формування глибоко усвідомленої громадянської позиції та відповідальності особи. Вона передбачає:

- набуття молоді людиною досвіду суспільно – корисної діяльності;
- орієнтацію на безперервну освіту з метою постійного підтримання власної компетентності;
- стимулювання прагнення особистості приносити користь своєму суспільству.

Вважається, що результатом громадянської освіти повинно бути:

- самоутвердження індивідів як суверенних членів суспільства;
- їхня особиста, політична та економічна відповідальність;
- утвердження людської гідності;
- неформальна та ефективна участь у громадських справах;
- сприяння функціонуванню конституційної демократії [7, 6].

Аналіз останніх здобутків вітчизняної системи громадянського виховання дає змогу говорити про істотні позитивні зміни у реалізації зазначених завдань, серед яких можна виділити:

1. Дослідження та застосування у шкільну практику міжнародного досвіду з громадянської освіти [12].
2. Інтегрування елементів громадянської освіти у зміст шкільних курсів [7].

3. Впровадження до навчального процесу окремих навчальних курсів та факультативів: «Практичне право», «Права людини», «Громадянська освіта», «Вчимося бути громадянами», «Європейські студії».

4. Використання в процесі навчання основних засад громадянської освіти інноваційних педагогічних технологій, активних та інтерактивних методів навчання [7; 9].

5. Організація позакласної та позашкільної діяльності; здійснення суспільних проектів (наприклад, в межах акції «Громадянин»).

6. Підготовка з громадянської освіти вчителів – слухачів курсів підвищення кваліфікації [12].

7. Використання вчителями та учнями відповідних вітчизняних навчально – методичних матеріалів: «Ми – громадяни України» (ред. О.Пометун), «Людина в сучасному світі» (ред. Р.Арцишевський), «Мої і твої права» (авт. О.Пометун, Т.Ремех), «Мистецтво жити в громаді» (укл. С.Буров та ін.), «Основи громадянської освіти» (ред. П.Полянський) та ін.

Слід також зазначити, що громадянська освіта в сучасних умовах навчання розглядається як міжпредметна сфера діяльності в школі. Тому завдання виховання громадянина вона виконує: по – перше, через введення в інваріативну частину навчального плану курсів громадянського змісту; по – друге, шляхом інтегрування ідей громадянської освіти у зміст навчальних предметів, передусім, освітньої галузі «Суспільствознавство». Завданнями цієї галузі є «формування в учнів критичного мислення, навичок оцінювання суспільних явищ і процесів, життєвих та прикладних життєтворчих, соціалізуючих, комунікативних, інтелектуально - інформаційних навичок» [3, 3].

Аналізуючи підходи до змісту громадянської освіти в різних країнах світу, фахівці виділяють 3 її спільні базові складові:

1. **Знання** про суспільство й механізми його функціонування (передусім розуміння законів, прав і обов'язків, можливостей особистої участі в життєдіяльності суспільства).

2. **Уміння** і навички самоствердження себе індивідом як активного громадянина (передбачає розвиток критичного мислення, формування комунікативного досвіду, ініціативи, здатності вирішувати конфліктні ситуації тощо).

3. **Демократичні гуманістичні цінності**, котрі сприяють розумінню значення колективного та соціально зумовленого індивідуального життя і відповідним чином гармонізують діяльність особи, молодшої людини.

У цьому розумінні основним результатом діяльності освітнього навчального закладу повинна стати не сума знань, умінь та навичок, а рівень інтелектуальної, громадянсько – правової, комунікаційної, інформаційної компетентності [7, 6]. У державному стандарті базової і повної середньої освіти освітньої галузі «Суспільствознавство» зазначено, що такі її структурні компоненти, як історія рідного краю, історія України та всесвітня історія створюють передумови становлення творчої та незалежної особистості, її активного залучення до процесів суспільного розвитку та розуміння їх історичного значення. Як бачимо, складові змісту громадянської освіти відповідають завданням сучасної історичної освіти в Україні і відіграють важливу роль у процесі формування громадянських якостей учнівської молоді у процесі навчання історії. В свою чергу і складові історичної освіти допомагають реалізовувати основні завдання освіти громадянської. По – перше, фахівці зазначають, що «історія надає приклади минулого, які забезпечують контекст для розуміння учнями питань громадянської освіти сьогодні» [12, 5]. Зміст шкільного курсу історії дозволяє реалізувати зазначенні завдання через дослідження «історичних явищ, які формують громадянські компетенції, тому що в процесі навчання розглядаються у розвитку, всебічно, на тлі різних історичних епох. Саме такий підхід дає можливість прослідкувати довгий шлях людства до сучасних форм громадянського суспільства» [7, 9]. Предметом історії є споконвічні теми, концепції, які проходять через всю навчальну програму з громадянської освіти та є невід’ємними складовими політичної грамотності [12, 5]. Інтеграція громадянської освіти в процес навчання історії, в першу чергу, покликана синтезувати базові поняття та закономірності історичної науки в єдину систему світоглядних знань учнів. При цьому **знання** мають стати «надбанням особистісного досвіду школярів, використовуватися ними в повсякденному житті, а не лише на уроках» [8, 15]. По – друге, історична освіта, як і громадянська допомагають розвивати в учнів відповідні **навички**. В обох предметах зроблено наголос на комунікативних вміннях і вміннях здобувати інформацію. В «Програмі з історії для 5-12 класів» підкреслюється,

що курси історії побудовані на поєднанні особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до навчання, «критерієм оцінки навчальної діяльності учнів є сьогодні не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній (позанавчальній) ситуації, вміння самостійно здобувати знання, вести пошуково - дослідницьку роботу» [14, 4]. По – третє, проект «Громадянська освіта - Україна» направлений на формування громадянської освіти в Україні передусім спрямований на старший ступінь ЗОШ, тому що підґрунтя для формування в учнів необхідних життєвих компетенцій (загальних здібностей, що засновані на знаннях, досвіді, цінностях, які набуті особистістю в процесі навчання) створюється у **старшій школі**. Основна **виховна мета** освітньої галузі «Суспільство-знавство» на цьому етапі полягає у створенні умов для свідомої орієнтації учнів у сучасному світі, суспільстві, формування у них відповідної активної соціальної та громадянської позиції [3, 5]. Серед державних вимог галузі до рівня загальноосвітньої підготовки старшокласників є такі, що збігаються з основними ідеями громадянської освіти, а саме: формувати в учнів

- **уявлення** про сутність громадянського суспільства;

- **знання** основних ознак інститутів громадянського суспільства, його функціонування та умов існування, сфер суспільного життя; принципів і цінностей демократичного громадянського суспільства, абсолютної цінності прав і свобод людини, особистісних рис громадянина України;

- **уміння** взаємодіяти із суспільством та його окремими інститутами в повсякденному житті; орієнтуватись у суспільних явищах і процесах сучасного світу та давати їм власну оцінку; конструктивно-критично мислити і критично ставитися до проявів стереотипного мислення, боротися з дискримінацією [3, 6].

У відповідності до означених вимог в шкільній Програмі з історії серед окреслених вмінь та навичок, які мають формуватися в учнів старшої школи, є такі, що роблять процес виховання громадянина однією з основних складових курсів історичної освіти. Інтегрування ідей громадянської освіти в процес навчання історії відбувається, коли на уроках вчителі сприяють формуванню у старшокласників умінь та навичок, по – перше, **розумових**: оцінювати, порівнювати, пояснювати факти і явища дійсності на основі інформації, отриманої з різних джерел знань; кри

тично оцінювати факти та діяльність осіб, спираючись на набуті знання, власну систему цінностей; проводити нескладні дослідження; по – друге, **мовленнєвих**: висловлювати власну точку зору, формулювати і захищати власну позицію під час усної і письмової дискусії; брати участь в обговоренні історичних питань; готувати аналітичні доповіді, реферати та виступати перед однокласниками; давати розгорнуту рецензію на виступи інших учнів; користуватися довідковою літературою та Інтернетом для самостійного пошуку інформації; по – третє, **спеціальні**: критично аналізувати та оцінювати історичні джерела; оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позиції загальнолюдських та національних цінностей[14, 141].

Таким чином, перед вчителями та методистами - дослідниками постає необхідність **вирішення проблеми** організації процесу навчання історії з метою формування у старшокласників громадянської компетентності - «здатності людини активно, відповідально й ефективно реалізувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства» [5, 11] - за допомогою історичних знань, сучасних педагогічних технологій та виховних можливостей історичної освіти. У цьому випадку викладачам та їх учням радимо йти шляхом інтенсифікації навчального процесу, яка відбувається завдяки інноваційній системі навчання через застосування сучасних інтерактивних методик. Серед яких перспективним для старшої школи у руслі зазначеної проблематики представляється метод проектів.

Проектний метод – це дидактичний засіб активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку креативного мислення й одночасно формування визначених особистісних якостей, основними складовими якого є самостійність, діяльність, результативність [10, 43]. Цей метод знайшов широке поширення внаслідок раціонального поєднання теоретичних знань учнів і практичного їх застосування для розв'язування конкретних сучасних суспільних проблем. За змістом проекти переважно є **міжпредметними**. Тому саме ця технологія є ефективною для вирішення завдань інтеграції громадянської освіти в процес навчання історії.

Останнім часом програма громадянської освіти реалізуються за допомогою *електронних проектів*. На жаль, вони ще не мають досить широкого поширення в Україні, але вже відзначені вчителями, як новий вимір в навчальному просторі. Однею з програм, яка здатна допомогти вчителю історії реалізувати інтегра-

ційний проект і, тим самим, вирішити зазначені вище завдання за допомогою можливостей сучасних інформаційних технологій є програма «Intel® Навчання для майбутнього». В процесі роботи в рамках програми вчителі та їх учні не тільки мають можливість розширити власні знання, орієнтуючись в сучасному інформаційному суспільстві; обмінюватися досвідом, проводячи власні дослідження, а також навчитися послідовно, логічно та лаконічно представляти результати своєї роботи «не тільки вербально, а й візуально, з використанням графічних та мультимедійних можливостей комп'ютерних технологій, створюючи *публікації, презентації та веб-сайти* [2, 28]. Створення цих прикладних мультимедійних продуктів у рамках програми «Intel® Навчання для майбутнього» відбувається за допомогою пакету Microsoft Office:

1. **Презентація** (усний виступ перед аудиторією, проілюстрований завдяки можливостям програми «Power Point») розвиває в учнів такі вміння і навички: стисло формулювати свою думку; використовувати різні мультимедійні засоби і можливості (зображення, звукозаписи, відео файли, гіперпосилання, веб – сайти або файли) [6,2.03]. **Мультимедійна презентація** повинна відповідати навчальним цілям проекту, допомагати у розкритті ключового і тематичного питань. Щодо використання в навчальному процесі такого виду презентацій, автори проекту радять скористатися пропозиціями організовувати, по – перше, демонстрації змісту навчання, завдань, підсумків роботи на уроках; результатів групових проектів; графіків, схем і таблиць; даних, що зберігаються в документах, створених за допомогою графічних редакторів і табличних процесорів; даних з мультимедійних енциклопедій і довідкових бібліотек, розташованих в Інтернеті; результатів досліджень та опитувань різних типів; по – друге, презентації наукових проектів[6, 4.05].

Публікація (інформаційний бюлетень чи буклет, створений за допомогою комп'ютерної програми «MS Publisher») передбачає використання повних речень, розрахованих на читання однією людиною; комбінування тексту і зображень (схем, графіків і діаграм); періодичне висвітлення ходу та результатів досліджень; творчі роботи учнів [6,2.03]. Публікація має допомогти учням розкрити ключове та тематичні питання проекту. Щоб досягти поставлених навчальних цілей, до учнівського інформаційного бюлетеню можуть бути включені такі складові: вступна стаття; суспільна думка як результат опитування; огляд; винаходи; від-

криття або теорії; інтерв'ю; ребуси або головоломки; хроніка подій; реклама або оголошення; рубрика розваг; сторінка порад; сторінка гумору і сатири; комп'ютерна графіка; діаграми та графіки; списки інформаційних джерел (або бібліографія) тощо [6, 5.12]. Такий вид друкованої продукції зумовить формування додаткової мотивації учнів щодо виконання навчального проекту. Як зазначає дослідник Д.Л. Десятов, певні технічні обмеження програми (стаття бюлетеня може містити в середньому від 50 до 200 слів) привчають учнів до лаконічності у висловлюваннях, розвивають вміння добирати найбільш вагомні аргументи при доведенні власної думки; дизайн сторінок публікації вимагає, щоб автор виділяв найбільш важливі положення теми [4, 27].

Веб-сайт – це публікація інформації або результатів досліджень, яка дає можливість спілкуватися з широкою аудиторією (в межах країни або всього світу за допомогою мережі Інтернет), збирати інформацію з різних регіонів [6,2.03]. Цей шаблон дає можливість видавати шкільну газету в електронному вигляді. **Учнівські веб – сайти**, як зазначено в програмі «Intel® Навчання для майбутнього» можна використовувати: як інформаційні ресурси для інших учнів; для встановлення зв'язку з іншими учнями у світі; як засіб пошуку партнерів для здійснення завдань проекту; для демонстрації процесу навчання, який включає вивчення матеріалів з мультимедійної енциклопедії, довідкової бібліотеки, Інтернету та інших джерел; для опублікування оглядів і анкетних опитувань; для подання учнівських творів (віршів, оповідань, наукових робіт та т. ін.); для висвітлення результатів проекту тощо [6, 6.05].

Оформлення *презентацій, публікацій та веб – сайтів* має відповідати таким вимогам:

1. Вимоги до діалогу: активізація пізнавальної діяльності учнів; відповідність змісту навчального матеріалу і завдань віковим можливостям та індивідуальним особливостям учнів.

2. Вимоги до екранних форм: не слід заповнювати весь екран текстом або однією фігурою; найважливіша інформація має розташовуватись всередині екрана; орієнтація текстової інформації на екрані монітора повинна бути вертикальною; довжина рядка – відповідно до віку учня (чим коротша, тим краще).

3. Вимоги до організації інформації на екрані: інформація повинна бути чіткою, логічно зв'язаною, зрозумілою і короткою; інформація ділиться на групи за змістом й функціональним при-

значенням; на екрані повинна бути тільки та інформація, що обробляється учнем у цей момент часу; не слід зловживати графікою й кольором для того, щоб не відволікати увагу учня від навчальних завдань [2, 30].

Суспільна діяльність вчителя і учнів в даному випадку реалізується в такій послідовності: *постановка проблемної ситуації* → *формулювання цілей проекту за участю учнів* → *створення проектних груп* → *вибір тем та збирання матеріалу* → *оформлення проекту* → *публічний захист проекту* → *використання проекту у навчанні* [2, 29].

Автори програми наголошують, що здійснювати електронні проекти треба з урахуванням наступних вимог:

1. Наявність значущої в дослідницькому або творчому плані **проблеми** чи задачі, для розв'язання якої потрібні **інтегровані знання** та дослідницький пошук.

2. Практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів.

3. Самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів.

4. Визначення кінцевої мети проектів (спільних/індивідуальних).

5. Визначення базових знань з різних галузей, необхідних для роботи над проектом.

6. Структурування змістової частини проекту (з вказуванням поетапних результатів).

7. Використання дослідницьких методів: визначення проблеми, дослідницьких завдань, висунення гіпотез щодо їх розв'язування, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підведення підсумків [6, 1.15]. До них ми б додали ще такі, як врахування особливостей вікового розвитку учнів та використання у змісті навчального матеріалу знань, умінь і навичок, які учні вже здобули.

В процесі виконання завдань проекту вчитель має розробити форми та критерії оцінювання діяльності учнів. На наш погляд, оцінювання учнівської продукції слід вести за допомогою рейтингової системи з урахуванням вимог до її оформлення, висунутих вище. Програмні документи, створені старшокласниками мають бути продемонстровані під час захисту проекту, а зібрані учнями матеріали можна використати як на уроках історії України та Всесвітньої історії, так і на заняттях курсу «Громадянська освіта».

Таким чином, застосування в шкільній освіті сучасних інформаційних технологій дає змогу вчителям історії оптимізувати процес формування громадянина за допомогою історичної освіти, а школярам відчувати глибокий зв'язок минулого з сучасними потребами становлення громадянського суспільства в Україні і світі.

Література

1. Базильчук Г. К. Словник – довідник з історії. – К.: МАУП, 2005. – 368 с.
2. Гудирева О.М. Використання сучасних інформаційних технологій в освітній програмі «Intel® Навчання для майбутнього» // Комп'ютер у школі та сім'ї. - № 5. – 2006. – С.27 – 31.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Історія в школах України. – 2004. - № 2. – С. 2 – 7.
4. Десятов Д.Л. Можливості комп'ютерної програми «MS Publisher» та їх використання на уроках історії // Історія та правознавство. – 2006. - № 3 (67). – С.27 – 29.
5. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти // Історія в школах України. – 2006. - № 8. – С. 4 – 11.
6. Intel ®. Навчання для майбутнього. – К.: Видавнича група BHV, 2004. – 416с.
7. Історія для громадянина. Методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Горбатенко В. та ін. – Львів: НВФ «Українські технології», 2003. – 136с.
8. Кендзьор П. Основні напрями громадянського становлення учнівської молоді у вітчизняній системі освіти і виховання // Доба. – 2005. - № 1. – С.13 – 17.
9. Люшин М. Виховуємо громадянина // Історія в школах України. – 2004. - № 2. – С. 8 – 10.
10. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології на уроках історії. – Х.: Основа, 2005. – 192с.
11. Позакласні заходи з історії / Упоряд. Ф.Л. Левітас. – Х.: Основа, 2004. – 160с.
12. Проект «Громадянська освіта - Україна»: підготовка вчителів // Історія України. – 2006. - № 40 (488).
13. Програма «Громадянська освіта» для загальноосвітніх навчальних закладів в 9 – 11 класах // Історія в школах України. – 2007. - № 4. – С. 21 – 26.
14. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5 – 12 класи. – К.: ІРПІНЬ, 2005. – 142с.